

Kako je godina postala kišna?¹

Emocije su psihički doživljaji koji izražavaju odnos čovjeka prema svijetu koji ga okružuje, tj. subjektivno stanje najčešće popraćeno fiziološkim promjenama koje potiču osobe na reakciju. Da su emocije važne za ljudski rod, pokazuje i višestoljetno bavljenje tim psihološkim fenomenom (u čemu je jedan od pionira bio Charles Darwin), što je dovelo i do različitih teorija koje do današnjega dana nisu usuglasile popis primarnih emocija, a kamoli sekundarnih (koje su uglavnom kombinacija primarnih).

Sedamdesetih je godina prošloga stoljeća psiholog Paul Eckman proučavajući izraze lica utvrdio da postoji šest osnovnih, urođenih i univerzalnih ljudskih emocija, a to su: sreća, tuga, ljutnja, strah, iznenađenje i gađenje.

Osnovne emocije važne su za sisavce, u prvome redu za ljude, jer su čvrsto ugrađene u ljudsku neuroanatomiju te imaju veliku važnost u prilagodbi na okolinu te u opstanku vrste, a mogu se odrediti kao pozitivne i negativne, odnosno ugodne ili neugodne.

Iskazivanje emocija uvijek je povezano s nekom fizičkom reakcijom koja se očituje u neverbalnoj komunikaciji, a ona je osnova za nastanak velikoga broja frazema. Stoga su takvi frazemi često somatski (npr. *srce je stalo* komu, *srce je zaigralo* komu <od radosti (sreće)>, *držati palce* <komu>, *oboriti s nogu* koga, *pasti na stražnjicu* <od čuda>, *objesiti (spustiti) nos* <do poda>, *diže se kosa* <na glavi> komu <od čega>, *odsjele su se noge* komu), ali postoje i brojni frazemi s nesomatskim sastavnicama koje možemo podijeliti u dvije skupine. U prvoj se nalaze oni frazemi koji na planu izraza imaju imenicu, istoosnovni pridjev ili pridjev iz istoga tvorbenog gnijezda, koji označuju koju emociju (npr. *bijesan kao pas*, *ljut kao ris*, *lud (pijan) od sreće*, *zelen od bijesa*, *umrijeti/umirati od straha*), te glagol iz istoga semantičkoga polja (npr. *bojati se (plašiti se i sl.)* koga, *čega kao* <crnoga (živoga)> <vruga>, dok se u drugoj nalaze oni koji u pozadinskoj slici imaju fiziološku reakciju te tjelesne pokazatelje određene emocije, tj. geste, mimiku ili mikroekspresiju lica, koji su svojstveni određenoj emociji (*suze radosnice*, *osmijeh od uha do uha*, *smijati se (ceriti se i sl.) od uha do uha*, *briznuti (udariti) u plač*, *plakati kao kiša*, *izbečiti (iskolačiti, razrogačiti) oči* <na koga, na što>, *zinuti (zanijemjeti) od čuda*, *ostaviti/ostavljati bez daha koga*, *napuniti gaće (hlače)* <od straha>, *oblio je (obljeva)* <bladan> <znoj koga>).

¹ Ovaj je rad nastao u okviru istraživačkoga projekta Hrvatske zaklade za znanost *Višerječni izrazi u hrvatskome jeziku: leksikološki, računalnolingvistički i glotodidaktički pristup (MWE-Cro)* (IP-2022-10-7697, voditeljica: Goranka Blagust Bartolec).

Tuga je jedna od osnovnih negativnih emocija. Osjećaj se tuge na fiziološkome planu često manifestira plačem, stoga je i razumljivo da su frazemi s imenicama *plač* i *plakanje* ili s glagolima iz istoga tvorbenoga i značenjskoga gnijezda najzastupljeniji. Frazemi s glagolskom sastavnicama *plakati*, *zaplakati* i *isplakati* pokazuju intenzitet, trajanje, glasnoću i iskrenost promatrane emocije (*plakati kao kiša* ‘gorko plakati, prolijevati suze’, *zaplakati/plakati kao malo dijete* ‘neutješno (gorko) zaplakati/plakati’, *isplakati dušu* ‘naplakati se’, *plakati kao ljuta (crna, zla) godina* ‘gorko plakati, prolijevati suze’ i *isplakati oči* ‘dugo i gorko plakati, naplakati se’), a ona se također može iskazati i brojnim frazemima s imeničkim sastavnicama *suze* i *plač* (*roniti suze* ‘1. gorko plakati za kim, za čim 2. osjećati žalost (tugu)’, *ganuti (dirnuti/dirati) do suza* koga ‘izazvati/izazivati ganuće kod koga, izmamiti/izmamljivati komu suze ganuća’, *gušiti se u suzama* ‘jako plakati, ne moći zaustaviti plač, grcati od plača’, *pustiti <koju> suzu* ‘nakratko zaplakati’; *na rubu suza (plača)* ‘u stanju prije plača (pred plač)’, *suza suzu stiže (goni, tjera)* ‘nezaustavljivo (neutješno) plakati’, *krokodilske suze* ‘1. lažne suze, usiljen plač, prenaplašena i glumljena žalost za kim, za čim 2. velike suze /ob. o djetetu’, *briznuti (udariti) u plač* ‘naglo zaplakati, početi jako i neutješno plakati’).

Međutim, *plakanje/plač* katkad se iz kulturoloških razloga želi suzbiti ili zatomiti, na što upućuje pozadinska slika dvaju frazema: *gutati suze* značenja ‘zadržavati suze, zatomljivati plač, nastojati da se ne zaplače’ i *ne pustiti suzu (suze)* ‘ne zaplakati, ne dati se ganuti’. Tuga se čak može prikriti ekspresijom prototipnom za suprotnu emociju – smijeh, na što upućuje imenički frazem *smijeh kroz suze* u značenju ‘smijehom zatomljena tuga’. U hrvatskome jeziku postoje i antonimni pridjevni frazemi koji se odnose na čovjeka koji je plačljiv ili može lako zaplakati (*lak na suzama (suze, suzi)*) ili onoga koji teško izražava svoje emocije, tj. koji ne može lako zaplakati (*tvrd na suzama (suzi, suze)*).

Motivaciju navedenih frazema lako je iščitati i povezati s postojećim frazeološkim značenjem. Međutim, jednomu od njih, frazemu *plakati kao godina* u značenju ‘gorko plakati, prolijevati suze’, malo je teže raspoznati motivaciju. Na temelju potvrda koje nalazimo u *Hrvatskome mrežnom korpusu* i na mrežnome pretraživaču *Google* vidimo da se na strukturnome planu glagol *plakati* može zamijeniti glagolom istoga ili drugoga vida iz istoga semantičkog polja (npr. *zaplakati*, *proplakati*, *rasplakati se*, *isplakati se*, *jecati*, *kukati*, *zakukati*, *ridati*, *tuliti*, *cviliti* i sl.). Također, uz imenicu *godina* u svojstvu kvalifikatora mogu se naći pridjevi *ljuta*, *crna* ili *zla*. Dakle, u frazemu mogu biti varijantne i glagolska i pridjevna sastavnica, ali imenička sastavnica *godina* uvijek je nepromjenjiva i postojana. Stoga je bilo logično pretpostaviti da upravo imenica *godina* u ovome frazemu ima neko drugo, posebno značenje, tj. značenje koje nam na prvi pogled nije posve jasno te da se u njemu krije žarište frazemske motivacije. Na to nas navodi i činjenica da poredbeni frazemi djeluju na osnovi slike, našega znanja o predmetu ili pojavi, običajima i tradiciji, a u ovome nam je poredbenome frazemu na prvi pogled slika zamućena.

Pregledom deskriptivnih i normativnih općih jednojezičnih rječnika hrvatskoga jezika možemo utvrditi da je imenica *godina* višeznačna i da uglavnom označuje: 1. vrijeme za koje Zemlja obiđe Sunce (astronomska godina), 2. vrijeme od 1. siječnja do zaključno

31. prosinca (kalendarska godina), 3. vrijeme od dvanaest mjeseci računajući od nekoga određenog datuma [*nismo se vidjele već pet godina*], 4. dob, starost, doba čovjekova života [*imati dvadeset godina, biti u najboljim godinama*], 5. vrijeme kraće od jedne godine za djelatnosti koje se obavljaju u godišnjim ciklusima [*školska godina, akademska godina*]... Međutim, nijedno od tih značenja ne može se pripisati imenici *godina* iz frazema *plakati kao godina*. Tračak nade u razrješenju motivacije pružio nam je *Hrvatski jezični portal*, na kojemu nalazimo podatak da *godina* ima još jedno značenje, koje je obilježeno odrednicom *zastarjelo*, koje pokazuje da imenica *godina* može označavati 'kišu ili dažd', tj. 'vremensku nepriliku, nepogodu ili nevrijeme'. To je bio poticaj da se provjere i stariji rječnici hrvatskoga jezika, koji su nam otkrili neke zanimljivosti. Tako iz *Rječnika hrvatskoga jezika* Franje Ivekovića i Ivana Broza, koji je objavljen 1901. godine, doznajemo da *godina* u Dubrovniku znači 'vrijeme (*das Wetter*)', i uz primjere *danas je ružna godina, juče je bila lijepa godina* navodi se i izreka *Grmi i sijeva, panuće godina*. (str. 319–320). Ista je izreka navedena i u *Akademijinu rječniku*, u trećemu tomu, koji je uredio Pero Budmani (1887–1891: 236), u kojemu pod natuknicom *godina* nalazimo tumačenje da se po zapadnim krajevima za oluju, žestoku kišu, grad ili jaki vjetar kaže *zla (rđava, crna) godina*, dok u sjevernijim krajevima *godina* znači 'kiša, dažd, osobito tihi'. Prema navedenim definicijama i primjerima iz rječnika možemo zaključiti da imenica *godina* u frazemu *plakati kao godina* označuje kišu.

Milan Moguš u članku *Plakati kao (ljuta) godina*, koji je objavljen u trećemu broju časopisa *Jezik* 1978. godine, objašnjava kako je došlo do toga da imenica *godina* znači 'kiša'. Navodi da je najstariji izraz za značenje 'kiša' u hrvatskome jeziku *dažd* (*dažj, daž, dežd*), a prema toj je imenici izveden glagol *daždjeti* (*dažditi, dažjiti, deždžiti*). Pokazuje na primjerima da i kod imenice i kod glagola postoje u starim tekstovima metaforička značenja povezana s riječju *suza*. Drugi stari izraz za sadržaj 'kiša' bio je *godina*, što je izvedenica od osnove *god-* i sufiksa *-ina*. *God* je indoeuropska, baltoslavenska, praslavenska i sveslavenska riječ koja je prvotno označavala '<dobro> vrijeme', a tek se poslije mogla povezati sa značenjem 'svetkovina, praznik, imendan' ili s pridjevima *ugodan* i *pogodan*. Kako je nastajala potreba da se 'vrijeme' točnije odredi, u slavenskome su se svijetu pojavili različiti sadržaji, pa je *godina* mogla označavati 'razdoblje od dvanaest mjeseci', 'sat' ili 'trenutak'. Osim tih astronomskih realizacija vremena, izrazu *godina* pridruživao se postupno i atmosferski sadržaj, što je osobito palo na plodno tlo u onim sustavima koji su za sadržaj 'razdoblje od dvanaest mjeseci' upotrebljavali izraz *ljet*o (*lito, leto*) ili sufiksacijom dobiven izraz *godište* (*godišće*). Stoga je u tim sustavima postojala polarizacija između astronomskoga i atmosferskoga vremena, tj. *ljeta* i *godine*. *Godina* je, za razliku od *dažda*, postala i stilski obilježena riječ, te je Ivan Belostenec u *Gazofilaciju* (koji je objavljen tek 1740. godine) navodi u značenju 'tiha, sitna kiša'. Habeldelić također u svojem *Dikcionaru* (koji je objavljen 1670. godine) uz natuknicu *godina* donosi latinsku istovrijednicu *pluvia* i sintagmu *godina tiha* s objašnjenjem 'gda pomalom perši'. To je značenje bilo podloga na kojoj je nastao frazem *plakati kao godina*. Na kraju su sustavi u kojima se izraz *godina* ustalio kao astronomski naziv izgubili atmosfersko značenje koje

je do tada supostojalo i ono je zamijenjeno imenicom *kiša*, a takav je razvoj, kako nam ukazuje Milan Moguš u svojemu članku, svojstven većini štokavskih govora. Iako se taj model s vremenom proširio, u hrvatskim dijalektima i dandanas postoje govori u kojima *godina* znači ‘nevrijeme, oluja, kiša, tuča’.

Iako smo ovaj put prema frazemaškoj motivaciji krenuli od pretpostavke da je *godina* jedina postojana i nevarijantna sastavnica promatranoga frazema, listanjem starijih rječnika i dijalektnih rječnika utvrđeno je da se frazem može pojaviti i u obliku *plakati kao godinica* kad je riječ o plaču manjega intenziteta. Temeljni je frazem *plakati kao godina*, kad je trebalo naglasiti jačinu plača, dobivao pridjevna proširenja koja su okruživala imenicu *godina* kad je ona označavala ružno vrijeme ili nevrijeme: *plakati kao ljuta (crna, zla) godina*. I sam pridjev *ljut*, koji je najčešći od navedenih triju pridjeva, također nosi značenje koje u suvremenome jeziku blijedi, a to značenje nije povezano s okusom paprike, luka ili hrena, nego sa starim značenjem ‘žestok, srdit, oštar, tvrd’ koje se pojavljuje u sintagmama: *ljuta rana, ljuta rakija, ljuta zima, ljuta zmija, ljuta sirotinja*. Sinonimni frazem *plakati kao kiša*, koji se također odnosi na obilno i nezaustavljivo plakanje, nema mogućnost gradacije ili intenziviranja plača.

S obzirom na to da je bez poznavanja staroga značenja imenice *godina* (ali i pridjeva *ljut*) pozadinska slika frazema zamućena kod velike većine govornika hrvatskoga jezika, danas se temeljni frazem *plakati kao godina* pojavljuje i u inačici *plakati kao kišna godina*, što je zabilježeno i u *Hrvatskome frazeološkom rječniku* (Menac, Fink-Arsovski i Venturin) iz 2014. godine. Takav pleonazam može biti neosviješten i može proizlaziti iz leksičkoga kratkog spoja unutar postojećega modela, ali mogao je nastati preklapanjem ili kontaminacijom s drugim frazeomodelima.